

УДК 945(477)(051)

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У США ТА КАНАДІ ДО ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Г. М. Савчук

Українська академія друкарства,
вул. Підголоско, 19, Львів, 79020, Україна

Розглядаються відомості про зародження українських еміграційних видавництв у Сполучених Штатах Америки та Канаді. Особливу увагу приділено еміграційній пресі, аналізуються причини й обставини її появи та розвитку до 1914 р. Підкреслюється важливість українського друку в цих країнах при формуванні українського інформаційного простору в еміграції. Простежуються спільні й відмінні риси в зародку видавничої діяльності українських емігрантів Сполучених Штатів та Канади. Обґрунтовуються відмінності впливу на подальший стан української еміграції в обох країнах: її згуртованість, зовнішня активність, збереження власної ідентичності при інтеграції в політичне та суспільне життя держав. Відзначається внесок української еміграційної преси та видавництва у загальноукраїнський інформаційний простір.

Ключові слова: діаспора, інформаційний простір, «Америка», «Свобода», «Канадійський фермер».

Постановка проблеми. Формування інформаційного простору для України стало сьогодні, як ніколи, актуальним завданням. При цьому слід зауважити, що український інформаційний простір охоплює не лише територію України, але й сферу діяльності української еміграції. Перша хвиля масової еміграції українців охопила період від 1880-х років до початку Першої світової війни. Саме у цей час з'являються українські поселення у Канаді та Сполучених Штатах Америки (США), які в пошуках кращого життя не забували й про духовну насагу: засновували культурні товариства, гуртки, власні часописи та видавництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження української діаспори та її видавничої діяльності загалом достатньо представлені в літературі після 1991 р. Однією з перших стала колективна монографія під керівництвом С. Ю. Лазебника «Зарубіжні українці» [1]. Згодом спільними зусиллями українських та еміграційних видавництв з'явилася змістовна енциклопедія української еміграції, яка в четвертому томі містить відомості й про еміграційні видавництва [2]. Чимало інформації охоплює 15-й том серії «Україна крізь віки» [3] та монографія В. Абліцова [4]. Окремі монографії та статті присвячені українській діаспорі в Канаді та США [5]. Разом із тим наявний брак досліджень щодо ролі й місця північноамериканських українців у загальноукраїнському інформаційному просторі через призму історії та поліграфічно-видавничої діяльності українців у США та Канаді.

Мета статті. Простежити зародження видавничої діяльності української діаспори у Сполучених Штатах Америки та Канаді, для чого увагу насамперед приділено появі української преси та видавництв у кожній з двох країн,

обставинам, які супроводжували цей процес. Через порівняння активності американської та канадської діаспор у видавничій сфері сформулювати певні спільні й відмінні риси, які визначили особливості розвитку українського інформаційного простору в означених країнах на майбутнє.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпершим відомим емігрантом до США, який чітко називав себе українцем, був православний священник Агапій Гончаренко (справжнє ім'я Андрій Онуфрійович Гумницький, 1832–1916). Син православного священника з Київщини, Андрій Гумницький у 1853 р. закінчив Київську семінарію й був дияконом при російському посольстві в Афінах. Захопившись ліберальними ідеями, він відмовився від сану та виїхав до Лондона, де у 1860–1861 рр. працював складачем Вільної російської друкарні відомого демократа Олександра Герцена. Через переслідування російських спецслужб обрав псевдонім Агапій Гончаренко і назавжди переїхав до США (1865), де служив православним священником і видавав англійською мовою газету *The Alaska Herald* з російським додатком «Свобода» (Сан-Франциско, 1868–1873). У першому номері цієї газети англійською мовою було вміщено статтю з назвою *Curious ideas of the Poet Taras Shevchenko* — вільний переказ поеми Т. Шевченка «Кавказ»; згодом було надруковано інші твори Шевченка. З 1873 р. Гумницький-Гончаренко випускає газету «Свобода» російською та англійською мовами, проте частину матеріалу друкує й українською. Тож це видання можна вважати предтечею української преси в Америці.

З 1884 р. виникає перше організоване поселення західних українців (русинів) у містечку Шенандоа в штаті Пенсільванія. Саме тут з'явився перший український часопис в Сполучених Штатах Америки — щомісячник (згодом двотижневик, тижневик) «Америка» (1886–1890). Його засновником і видавцем був перший греко-католицький священник для українських емігрантів Іван Волянський (1857–1926). Цікавою є його історія появи на американському континенті. До львівського митрополита Сильвестра Сембратовича надійшов лист з проханням відправити для українських робітників у Шенандоа священника, причому надіслав листа не українець, а литовський емігрант Кароль Райс. Чи зробив він це з власної ініціативи, чи на прохання неписьменних українських поселенців — питання й досі відкрите. Фактом залишається відповідь митрополита, яким було направлено в США о. І. Волянського, котрий одразу розпочав активну роботу: доклав зусиль до заснування українських крамниць на кооперативних засадах, допомогового фонду для українських робітників, контролював будівництво церкви. Саме з його ініціативи було створено вперше український хор, читальню, театральну трупу та оркестр, які працювали і творили в Шенандоа. Власне для надання базових знань емігрантам і, тим самим, підтримання їхньої єдності о. І. Волянський з 15 серпня 1886 р. почав видавати газету «Америка». Сам він так описував заснування часопису: «Зачав я проте сам учитися друкувати, спровадивши собі спершу малу ручну пресу з англійським письмом; опісля спровадив я руські черенки (шрифти), кирилицю з друкарні ставропігійської, котрі мали ту невивідність, що були трохи вищими

від звичайних англійських букв, отже, разом тяжко було друкувати. Тою кирилицею почав я друкувати першу газету, котру я назвав Америка. Друкарства ходив я вчитися до друкарні Геральда (Evening Herald — місцева англомова газета в Шенандоа), а потому вчив я своїх хлопців» [6, с. 110].

Помічниками о. І. Волянського були Григорій Дольний, Василь Сарич з Лемківщини, пізніше — серб Неготинич. Антін Петровський змайстрував друкарські столи, станки для шрифтів, стільці для друкарів, полиці тощо. Спочатку газета виходила один раз на два тижні, але вже через рік вона стала тижневиком. З часом редакторство газети переймає Володимир Сіменович (1859–1932). Є відомості, що І. Волянський запрошував Івана Франка приїхати до Шенандоа. Крім того, В. Сіменович під час своєї поїздки восени 1888 року до Львова просив Михайла Павлика, а через нього і Михайла Драгоманова, присилати матеріали для публікації в «Америці». Проте останні так і не знайшли часу чи коштів для пересилання своїх публікацій у Шенандоа. Лише окремі галицькі діячі, зокрема Юліан Бачинський, реально цікавилися українським життям за океаном, надсилали свої публікації та збирали інформацію про місцеве життя. Основний масив інформації у газеті становили місцеві новини, огляди, багато з яких є досить цікавими для дослідника. Так, у 1888 р. один з українських фермерів, Теофан Жиця, дописує в газету про своє господарство у штаті Вісконсін і при цьому зазначає, що оселився на власній фермі з 1886 р. Ця дата досі вважається початком українського фермерства у США [7, с. 49–50]. Проте з від'їздом о. І. Волянського у 1890 р. більшість його починань затихло, у тому числі й видання української газети. Останній номер «Америки» надрукували 22 листопада 1890 р.

Місце «Америки» зайняло «Руське Слово», яке видавав о. Кость Андрухович у 1891-му протягом одного року — це була друга українська газета в США. Тоді ж о. Григорій Грушка (1860–1913) почав видавати «Новий Свет», який виходив двічі на місяць до 1893 р.

Найстарішою з українських газет у діаспорі, яка видається й досі, стала «Свобода», яку публікують з 15 вересня 1893 р. у Джерсі-Сіті (США), будучи спочатку двотижневиком, з 1894 р. — тижневиком, з 1915 р. — виходить три рази на тиждень, а з 1921 р. стає щоденною. З 1908 р. вона є офіційним органом створеного 1894 р. (офіційно зареєстрованого у штаті Нью-Джерсі 1907 р.) Руського (з 1914 р. — Українського) Народного Союзу. Спочатку це була суто страхова організація (зареєстрованого майна у 1904 р. на 17 993,34 дол.) [7, с. 47], але згодом Союз став організаційним центром для всіх українських товариств у США. Попри це, власниками газети офіційно аж до 1908 р. залишалися вже згаданий о. Григорій Грушка, о. Нестор Дмитрів (1863–1925) і о. Іван Ардан (1871–1940). Ось як перший із них описує заснування газети: «Якась туга, якийсь сум стискав серце, коли українець з браку своєї газети довідувався про самого себе чи то з польських, чи словацьких газет, де наші справи не раз дуже брехливо представлено. Отже, в тих обставинах зродилась у мене мрія видавати власний часопис, писаний українським серцем, українською

мовою, нав'язаний українським духом. Незважаючи на всякі труднощі й перешкоди, постановив я видавати українську газету, називаючи її «Свобода», бо український народ від віків бажає свободи. Врадуваний, що маю вже назву газети, заговорив я у фабриці за 25 дол. заголовок «Свобода»... Але що далі почати?... Нова розпука, що зачата робота скінчиться нічим, що ослабі мої сили довершити задуману ціль. Але тоді прийшов мені несподівано з поміччю Дионісій Салай, котрий, як знавець, завів мене до торгівлі друкарських причандалів, де за 100 дол. за його вказівкою справив я все потрібне для друкування газети» [8].

Протягом 1895–1911 рр. газета змінювала місце свого виходу — Шамокін, Оліфант, Скрентон, Нью-Йорк, але, зрештою, знову повернулася до Джерсі-Сіті. Таким чином, українське друкарство в еміграції ніби повторювало традиції XVII ст., так звані мандрівні друкарні. Бракувало шрифтів, а найголовніше — професійних друкарів. Нестабільною робота видання була через зміну редакторів: о. Г. Грушки (1893–1895), спільно о. Н. Дмитріва і о. І. Констанкевича (1895–1897), о. С. Макара (1897–1900), о. І. Ардана (1900–1907), А. Цурковського (1908–1909 і 1911), Й. Стеткевича (1910 і 1912–1919). Як бачимо, до 1908 р. це були виключно особи духовного сану, тож основну увагу приділяли духовним справам, а не видавництву. Як і «Америка», «Свобода» намагалася залучати кореспондентів з Галичини, у чому досягла певних успіхів. З газетою співпрацювали, зокрема, І. Франко, М. Павлик, В. Гнатюк, М. Лозинський, Б. Лепкий та ін. З Наддніпрянщини дописувачем газети був Д. Дорошенко. До 1903 р. часопис виходив етимологічним, пізніше фонетичним правописом. До появи української преси в Канаді та Бразилії для українців в цих країнах при газеті друкувалися так звані постійні інформації: «Канадійська Русь» (з 1896) і «Вісті з Бразилії» (1897). При «Свободі» також виходили неперіодичні додатки еміграційних молодіжних, культурних і громадських організацій. Так, за 1896–1906 рр. редакція «Свободи» видала серію з 45 назв популярних книжечок українською мовою.

Від початку «Свобода» заклала чіткі українські позиції, викорінюючи москвофільство в середовищі еміграції. У 1914 р. вона стояла у витоків Американської Руської Народної Ради — організації для допомоги українським жертвам війни у Галичині та Закарпатті. На відміну від «Америки», «Свобода» не була приватною ініціативою, одразу заручилася підтримкою потужних емігрантських організацій, що й зумовило її тривалу діяльність.

Органом Українського Робітничого Союзу в 1910–1911 рр. став часопис «Шершень», а з 1911 р. — «Народна Воля» (м. Оліфант, за ред. Е. Гвоздика). Ці видання вступили в полеміку зі «Свободою» через її клерикальну, на їх думку, позицію. Цікаво, що в «Народну Волю» перейшов й о. І. Ардан — один із співзасновників «Свободи», котрий попри свій духовний сан, був прихильником радикальних ідей.

Окремі організації та інші видання в еміграції мали закарпатці русинського спрямування: з 1891 р. «Соєдиненія Греко-Католическихъ Русскихъ Братствъ» — допомогова організація закарпатських українців у США — видавала

тижневик «Американській Русській Вестникъ»; у Пітсбурзі у 1909–1914 рр. зусиллями закарпатських організацій виходив тижневик «Американская Русь». Специфікою закарпатської еміграції були сильні позиції в цьому середовищі москвофільства в суто місцевому варіанті русофільства — усвідомлення закарпатських українців як окремого народу — русинів. Це зумовило дистанцію і навіть ворожість до вихідців з інших українських територій та навіть формування в еміграції окремого «русинського» інформаційного простору — власних організацій та видавництв, преси. Остання виходила так званим «язичієм» — суто писемною мовою, базованою на церковно-слов'янській з додаванням російських слів, але передачею місцевої української вимови.

З інших часописів, що виходили в США, варто згадати газету «Хлопський Параграф» (виходила двічі на місяць у 1908–1909 рр., видавець українське соціалістичне товариство «Поступ», редактор І. Слюзар), присвячену головно захисту інтересів українського робітництва та його політичному освідмленню. Такий же напрям мали газети «Робітник» (Нью-Йорк, 1906), «Гайдамаки» (1909–1916).

Загалом від 1886 р. до Першої світової війни у США було 32 назви різних українських часописів. Одні з них виходили тривалий час, інші коротший. Деякі пережили світову війну і дійшли до наших днів («Свобода», «Народна Воля»). Підсумовуючи, можемо відзначити ряд моментів. По-перше, сильна роль духовенства (особливо о. І. Волянського) на початках формування в середовищі української еміграції власного інформаційного простору. І хоча пізніше антиклерикальні та соціалістичні українські організації намагалися перехопити ініціативу, можемо стверджувати, що з того часу релігійний консерватизм став об'єднуючим та панівним елементом в українській діаспорі США. Другий момент — тісний зв'язок з місцевими англомовними виданнями (The Alaska Herald, Evening Herald), що виявився вимушеним кроком через брак серед українців професіоналів у видавничо-поліграфічній сфері. До цього можна додати серйозні внутрішні суперечності в середовищі українських емігрантів між консервативними греко-католиками, радикалами та соціалістами, закарпатськими «русинами».

На визначеному етапі (до 1914 р.) українська діаспора в Канаді спочатку відставала у видавничій діяльності від Сполучених Штатів Америки. Пояснюється це тим, що еміграція в Канаду почалася значно пізніше, ніж у США (у 1890-х), і мала спочатку аграрний характер. Непрості природні умови змушували переселенців до тяжкої фізичної праці, залишаючи мало місця для духовних потреб, і тому лише згодом українські фермери могли приступити до видавничої діяльності. Потребу в пресі спершу задовольняли часописи ззовні — «Свобода» зі США і «Місіонар» із Жовкви (1897–1944). Початок розвитку українського друкарства в Канаді ознаменувала публікація 5 листопада 1903 р. газети «Канадійський фермер» (виходила у Вінніпегу до 1981 р.). Ініціатива заснування цього тижневика надходила від англійської ліберальної партії у Канаді, що намагалася заручитися підтримкою зростаючого україн-

ського населення в краї. У подальшому видавці часопису змінювалися, аж поки 1913 р. він перейшов у руки Ф. Доячека та його родини, після чого газета одразу набула політичного спрямування. Її редакторами в означений час були І. Негрич, О. Мегас, З. Бичинський, А. Новак, О. Гикавий. З ліберальної партії взяли приклад і політики консервативної партії, засновуючи подібний часопис українською мовою під назвою «Слово», що виходив у Вінніпегу в 1904–1905 рр., а пізніше «Канада».

Розпочавши пізніше, ніж у США, видавці української преси в Канаді швидко набрали темп. Наступним став вихід пресвітеріанської газети «Ранок» у Вінніпегу (з 1905; 1920 — «Канадійський ранок»). Українські соціал-демократи у Вінніпегу з 1907 р. публікували «Червоний прапор». З припиненням його виходу (8 березня 1908 р.) з 1909 р. у Вінніпегу за редакцією Мирослава Стечишина (1883–1947) почали друкувати раз на місяць орган українських соціалістів у Канаді та США під назвою «Робочий народ» (спочатку місячник, потім двотижневик, з 1911-го — тижневик). Ця газета мала до 3000 передплатників. З 1910 р. вона стала органом української соціал-демократії, а з 16 листопада 1911 р. в Едмонтоні Робітнича Видавнича Спілка почала видавати свій центральний орган федерації української соціал-демократії в Америці під назвою «Нова Громада», яка виходила до 1913 р. Національну спрямованість демонстрував часопис «Український голос» (Вінніпег, з 1910). Центральним органом греко-католицької церкви став «Канадійський русин» (з 1911).

Упродовж усього часу до Першої світової війни в Канаді виходило 24 назви різних часописів. Однак, порівняно зі США, маємо значно менше відомостей про роботу видавництв, допускаємо, що вона суттєво не відрізнялася від аналогічних діаспорних в інших країнах. Першою українською книгою, виданою в Канаді в 1904 р., був «Катехизм», а вже наступною — підручник української мови для українських вихідних шкіл. Означена книжкова продукція мала невисоку якість і незначні тиражі, однак вона заклала підвалини для подальшого зростання українських видавництв у Канаді.

Як бачимо, більшість видань була залежною від релігійних груп і політичних організацій. Разом із тим між ними не спостерігаємо такого протистояння і навіть ворожості, які були в США. Український інформаційний простір у Канаді формувався за умов більшої толерантності та плюралізму. Канадська українська преса підтримувала постійний зв'язок між поселенцями і батьківщиною, що зумовило відмінність української преси у США в тому, що місцева проблематика посідає значно менше місця. Внутрішні розбіжності, очевидно, не були настільки істотними, щоб виплеснутися на сторінки преси. Проблемами, як і в США, були брак фондів і відсутність професійних друкарів, редакторів тощо. Іншою відмінністю від США стала концентрація більшості видавництв в одному місті — Вінніпезі (лише після Другої світової війни першість перейшла до Торонто).

Висновки. Підсумовуючи формування діаспорними видавництвами та пресою у США та Канаді своєї частини українського інформаційного простору

до Першої світової війни, можемо стверджувати, що завдяки ініціативі окремих осіб та організацій вони впоралися з завданням. Українці в США розпочали цей процес раніше, тож до 1914 р. вони переважали і кількістю видань, і тиражами, хоча сформований ними інформаційний простір був слабким внутрішньо та слабо інтегрованим у загальноамериканський. Натомість українців у Канаді, як бачимо, одразу інтегрувалися в політичну систему країни, водночас підтримуючи тісні зв'язки з батьківщиною. Внутрішні протиріччя не набули тут такого розвитку, як у США, тож український інформаційний простір у Канаді став, умовно кажучи, більш конкурентоспроможним. Отже, українці в США та Канаді ще до Першої світової війни сформули свою часточку загальноукраїнського інформаційного простору, що відіграло роль на наступних етапах боротьби за незалежність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зарубіжні українці : довід. / [Лазебник С. Ю. (кер. авт. кол.), Лещенко Л. О., Маркар Ю. І. та ін.]. — К. : Україна, 1991. — 252 с.
2. Енциклопедія української діаспори / [гол. ред. В. Маркус]; Наукове товариство ім. Шевченка і Національна академія наук України. — Київ–Нью-Йорк–Чикаго–Мельбурн : ІНТЕЛ, 1995. — Т. 4. — 248 с.
3. Трошинський В. П. Українці в світі : [в 15 т.] / В. П. Трошинський, А. А. Шевченко. — К. : Альтернативи, 1999. — 351 с. — Т. 15: Україна крізь віки.
4. Аблицов В. Г. Галактика «Україна». Українська діаспора: видатні постаті / В. Г. Аблицов. — К. : КИТ, 2007. — 436 с.
5. Марунчак М. Історія українців Канади / М. Марунчак. — [2-ге вид.] — Вінніпег, 1991. — Т. 2. — 509 с.
6. Юшкевич В. Діяльність отця Івана Волянського серед американських українців (1884–1890 рр.) : зб. наук. пр. / В. Юшкевич // Етнічна історія народів Європи. — К. : УНІСЕРВ, 2010. — Вип. 31. — С. 106–113.
7. Біда М. Господарський розвиток українців у США / М. Біда // Український історик. — Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1977. — № 3–4 (55–56), рік XIV. — С. 40–59.
8. Початки й розвиток преси в З'єднаних Державах Америки. Характер. Діячі [Електронний ресурс] // Навчальні матеріали онлайн. — Режим доступу : http://pidruchniki.com/10310208/zhurnalistika/istoriya_ukrayinskoyi_presi_ukrayinska_presa_okeanom — (Дата доступу 01.11.2014).

REFERENCES

1. Lazebnyk S. Yu., Leshchenko L. O. and Makar Yu. I. (1991), Foreign Ukrainians, Ukraine, Kyiv.
2. Markus V. (1995), The Ukrainian diaspora encyclopedia, Scientific Union named by Shevchenko and National Ukrainian Academy of Sciences, INTEL, Kyiv.
3. Troshchynskiy V. P. and Shevchenko A. A. (1999), "Ukrainians in the world", Journal of Ukraine through the ages, Vol. 15, pp. 351.
4. Ablitsov V. H. (2007), Galaxy "Ukraine". Ukrainian diaspora: leading figures, Whale, Kyiv.
5. Marunchak M. (1991), "History of Ukrainian Canadians", Winnipeg Journal Vol. 2, pp. 509.
6. Yushkevych V. (2010), "The activities of priest Ivan Volianskyi among Ukrainian Americans" (1884–1890), Ethnic history of the peoples of Europe Journal, UNISERV, Kyiv, Vol. 31, pp. 106–113.

7. Bida M. (1977), "Economic development of Ukrainians in the USA", The Ukrainian Historian Journal, New York – Toronto – Munich, No. 3–4, Vol. 14, pp. 40–59.
8. The origins and development of the press in the United States of America. Character. Figures. (2015), available at: http://pidruchniki.com/10310208/zhurnalistika/istoriya_ukrayinskoyi_presi_ukrayinska_presa_okeanom (accessed 25 February 2015).

PUBLISHING ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE USA AND CANADA BEFORE THE WORLD WAR I

H. M. Savchuk

*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pidholosko St., Lviv, 79020, Ukraine
hryhorlv@ukr.net*

The article considers the information about the beginning of Ukrainian emigration publishing houses in the United States of America and Canada. Special attention is granted to the emigration press. Reasons and circumstances of its appearance and development before 1914 are analyzed. The role of Ukrainian printing in these countries attached to Ukrainian informational space in the emigration formation is emphasized. Common and different touches in beginning of Ukrainian emigrant's publishing activities in The United States and Canada are followed. Author tries to demonstrate the influence of these differences on next estate of Ukrainian emigration in both countries: its unity, external activity, preservation of own identity by integration in political and social life of states. The contribution of Ukrainian emigration press and publishers in universal Ukrainian informational space is noted.

Keywords: *Diaspora, informational space, "America", "Freedom" ("Svoboda"), "Canadian farmer".*

Стаття надійшла до редакції 26.11.2014.

Received 26.11.2014.